

ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ СЪДЕБНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ

(междинен доклад, юни 2012г.)

1. ЗА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Настоящото проучване е осъществено от социологическа агенция „Алфа Рисърч“ по поръчка на неправителствената организация „Програма за развитие на съдебната система“. Проучването е част от проект „Усъвършенстване на работните процеси в съда“, изпълняван от организацията и финансиран от фондация „Америка за България“.

Целта на проучването е да анализира общественото доверие към съдебната система в България в контекста на цялостната оценка на гражданите към работата на правораздавателната система. Основният акцент е върху факторите, които формират общественото доверие или недоверие, и произтичащите от тях последици.

Изследването се базира на разбирането, че степента на доверие към правораздавателната система се основава преди всичко на нагласите на гражданите към три основни компонента, а именно: доверие в справедливостта, в безпристрастността и в ефективността на правораздавателните институции. Към тези три основни категории се добавя и легитимността, разбрана като признаване на нейното право и способност да действа и въздава правосъдие от името на общността.

Резултатите са представителни за пълнолетното население на страната. Настоящият доклад е междинен и се базира както на количествени, така и на качествени методи на изследване. Осъществени са 1020 ефективни интервюта с пълнолетни граждани в периода 21–30 май 2012 г. Използвана е двустепенна извадка с квота въз основа на признаците възраст, пол, образование и тип населено място. Основните заключения са подкрепени с качествени данни, получени в резултат на проведени фокус групи с граждани и страни по дела.

Основните разгледани индикатори се отнасят до отношението и оценките на гражданите по отношение на:

- ✓ ефективността на полицията, следствието, прокуратурата и съда;
- ✓ сътрудничеството между правораздавателните институции;
- ✓ резултата от работата на институциите по т.нар. „обществено значими дела“;
- ✓ разпознаваемостта на основните обществени фигури, формиращи мнението по теми, касаещи съдебната система;
- ✓ издаваните от българския съд присъди;
- ✓ равноправното отношение към гражданите и непредубедеността на институциите в процеса на правораздаване;
- ✓ адекватността на законодателната рамка спрямо очакванията и нуждите на обществото;
- ✓ наличието на корупция в системата;
- ✓ признаваната от гражданите легитимност на институциите.

2. ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Общественото доверие към правораздавателната система в България остава под критичния минимум. Корупцията, заедно с оказвания политически натиск, се открояват като двата основни проблема пред всички институции в системата. Същевременно, на лице са отчетливи разлики по отношение на констатираните проблеми в работата на разследващите и правораздавателните органи. Докато третият ключов проблем пред съда са тромавите и бюрократични процедури, то за прокуратурата това е ниската степен на прозрачност, а за полицията - некомпетентността и слабата професионална експертиза.

Въпреки полаганите усилия за подобряването на публичния образ на съда и множеството инициативи за повишаване на неговата ефективност и безпристрастност, едва 9% от гражданите са на мнение, че през последните пет години се наблюдава подобрене по тези показатели. Същевременно: 66% отчитат, че няма промяна в това отношение, 23%, че посоката на развитие е в негативна посока, а 2% не могат да преценят. Тази оценка се формира на базата на няколко основни за гражданите критерия:

Първо, доминира мнението, че е налице тотален неуспех по т.нар. „обществено значими дела“. Почти 90% от пълнолетните граждани са на мнение, че през последните години тези дела се свеждат преди всичко до медиян шум без реален резултат. Тази нагласа подкопава сериозно доверието на гражданите в разследващите и правосъдни институции. Според анкетираните, основната причина за неуспеха е корупцията вътре в системата на правосъдието и дефицитите на законодателството, които дават възможност за разнопосочни и необективни тълкувания и решения на българския съд. Ясно се откроява и мнението, че полицията също разчита на ефекта от действията си, а не на ефективността и пълнотата на събраните доказателства по тези дела. Това, според гражданите, възпрепятства прокуратурата да повдигне обосновани и необорими обвинения.

Второ, съдът се възприема като институция, която се поддава лесно на икономически и политически натиск. Това, заедно с усещането за липса на сътрудничество между полиция, следствие, прокуратура и съд уронват сериозно авторитета на правораздавателната система. Гражданите са на мнение, че се работи по-скоро „на парче“ и по конкретни „политически поръчки“, отколкото целенасочено и в интерес на обществото.

Негативното отношение към системата се засилва при гражданите, които имат пряк опит с институциите в качеството си на страни по дела. Като основни фактори за тази негативна тенденция, освен корупцията и политическия натиск на всички нива, се открояват ниската степен на прозрачност, слабата професионална подготовка, тромавите и бюрократични процедури, както и дългите срокове и високите разходи при водене на дело. Не на последно място, сериозните дефицити в законодателството са често посочвани като основен проблем пред ефективната работа на институциите. За последните пет години 7% от пълнолетните граждани са имали пряк опит със съдебната система. От тях, половината са били страни по дела с гражданско-правен характер, 20% по наказателни, 18% по административни производства, 10% по трудово-правни и 6% по дела с търговски характер.

Трето, съдебната власт остава в сянка и с нарушена обществена легитимност. Гражданите не разпознават нейните представители като активна страна по пряко засягащи я обществено значими въпроси. Изпълнителната власт говори вместо съдебната и така оказва съществено влияние върху оформянето на нейния обществен образ. По този начин съдът събира негативи не само от дефицитите на собствената си работа, но и такива, дължащи се на неефективността на разследващите и обвинителни органи. Липсата на активни и ползващи се с обществено доверие „говорители“ на съдебната власт създават усещането, че нейните представители не носят отговорност за действията си.

Четвърто, съмненията в корупция продължават да уронват доверието към органите на правосъдието и да обуславят усещането, че правото в България не е справедливо. От една страна, има съществено разминаване между очакванията на гражданите и издаваните от българския съд присъди, особено по „обществено значимите“ дела. Независимо от факта, че общественото мнение се отнася критично и към качеството на събираните от разследващите органи доказателства, и към ПР шума при акциите на МВР, основните негативи остават за съда. От друга страна, на лице е изключително ниско обществено доверие към равноправното отношение към гражданите с различен социален, етнически или икономически статус. Това е еднакво валидно, както за съда, така и за полицията и прокуратурата.

40% от пълнолетните граждани смятат, че издаваните присъди никога не са справедливи спрямо извършените престъпления. 32% все пак отбелязват, че справедливи присъди се издават, но това е твърде рядко. Категорична и същевременно позитивна позиция по този въпрос споделят твърде малък процент от българските граждани - около 8%.

Същевременно едва 10% са на мнение, че доверието, което имат в издаваните от българския съд решения, е еквивалентно на доверието, което имат към решенията на съдилищата в други европейски държави. Като основни причини за това се открояват мненията за по-голяма безпристрастност на съдебните институции (36%), увереността за по-голяма справедливост на правораздавателните системи (19%) и по-доброто законодателство (17%) в тези държави.

Общественото мнение е категорично, че оправдателните присъди са резултат не от доказаната невинност (8,5%) на един или друг обвиняем, а от неефективността на разследващите (24,6%) и съдебни институции (22,3%) и оказвания политически и икономически натиск върху работата на съда (40,7%).

Ниското доверие към ефективността и безпристрастността на системата поставя под съмнение легитимността ѝ. 44,6% изпитват недоверие към резултатите от обжалването като коригиращ механизъм. Почти половината анкетирани (49%) не биха сътрудничели на правораздавателните органи, ако станат свидетели на престъпление. Приблизително същия процент нямат доверие, че ще получат необходимата защита при свидетелстване.

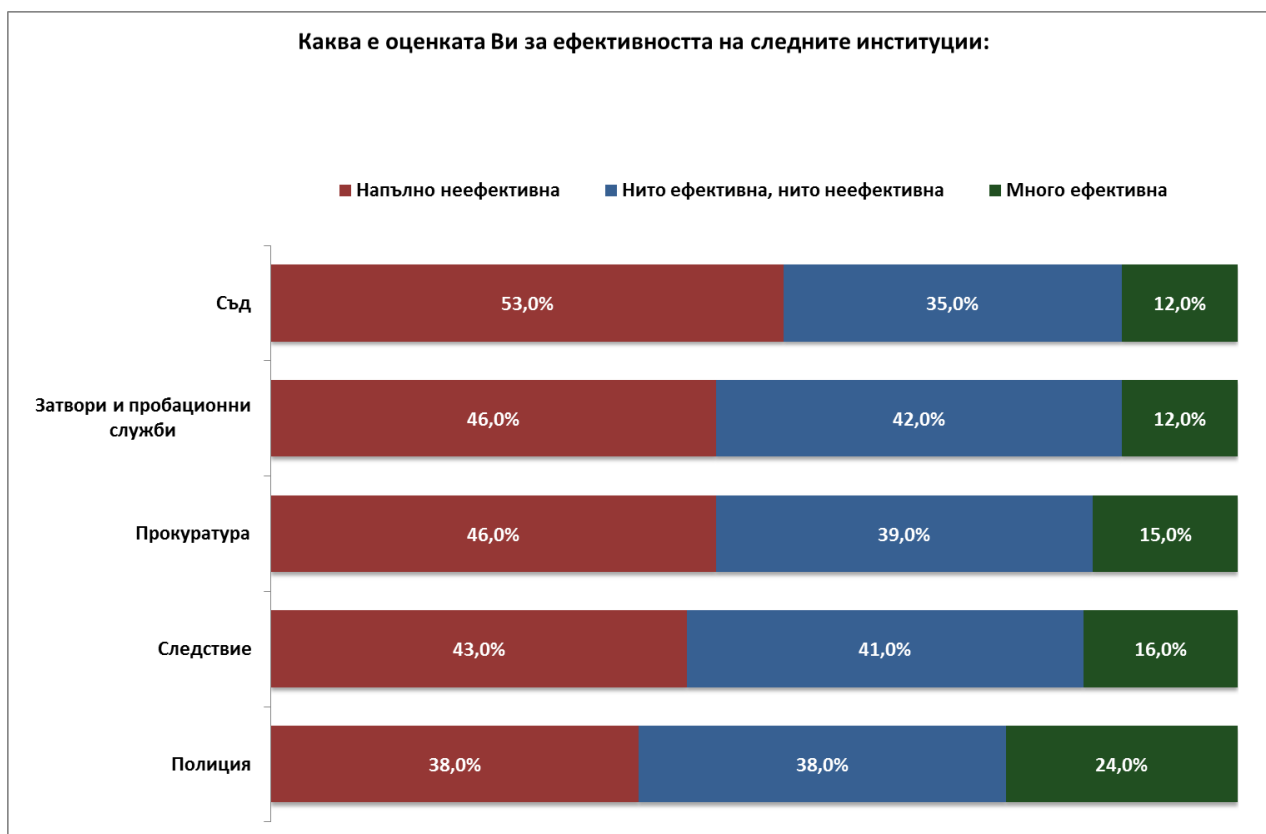
Поради всички тези фактори правосъдната система придобива образа не на институция, където всеки човек може да се обърне и да получи бърза и справедлива защита на правата

си, а на място където противоборстват силни задкулисни интереси и механизми на влияние. Гражданите се отказват да търсят „справедливост за себе си“, което е както резултат, така и предпоставка за устойчиво недоверие към съда. Така, правосъдната система все повече се възприема като нещо чуждо и далечно на обикновения човек, като територия на сблъсък на „големите“, на хората с пари и властови позиции, които могат да наклонят везните на Темида в желана посока. Този обобщен образ на клиентите и механизмите на съда, поражда силни наказателни очаквания, които често не съответстват на заложените от закона възможности. Базовото разбиране е, че дефицитът на обществена справедливост трябва да бъде решен в съда и когато това не става, съдебната система генерира все по-високо и по-високо недоверие.

Тези аргументи намират своето потвърждение в позициите и мнението на гражданите: 87% считат, че съдебната система в България осъжда единствено дребните престъпления, като големите остават ненаказани; Според 80%, системата работи в полза на политиците, а според 70% в полза на престъпниците. Едва 19% от анкетираните са на мнение, че правата на гражданите са напълно защитени в съда.

3. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ ЕФЕКТИВНОСТТА НА СЪДЕБНАТА СИСТЕМА

Общественото мнение за ефективността на правораздавателната система е съвкупност от оценките на гражданите за ефективността на отделните институции, работещи в нея. Тези оценки зависят както от степента на познаване на структурата и функциите на различните институции, така и от отношението, което гражданите имат към резултата от тяхната работа.

В сравнителна перспектива обществената оценка за ефективността на съда е най-негативна. Повече от половината пълнолетни граждани считат, че той е напълно неефективен, като едва всеки десети изразява противоположното мнение. Прокуратурата и следствието са оценени значително по-добре. Съотношението на гражданите, изразяващи крайно позитивни и крайно негативни оценки, е приблизително 1 към 3 (при 1 към 5 за съда). Оценката за ефективността на полицията е отчетливо най-позитивна, като 24% от гражданите оценяват нейната работа като много ефективна.

Основен индикатор за общественото мнение към ефективността на правораздавателната система е оценката на гражданите за сътрудничеството между полиция, следствие, прокуратура и съд. Според 80% от пълнолетните граждани, то е крайно незадоволително и преди всичко символично. Основна причина за тази оценка е масовата нагласа на гражданите, че институциите предимно отчитат дейност, без да има реален и видим резултат от тяхната дейност. Т.е. констатираната обща негативна оценка към системата е следствие от сериозното разминаване между очакванията на гражданите и крайния продукт на правораздавателната система.

Според мнозинството граждани, установената в системата практика на предаване, прехвърляне и препредаване на отговорност между различните институции е сред основните причини за констатираната ниска ефективност. В тази връзка общественото желание е за сътрудничество, фокусирано не върху формалността и процедурите, а върху защита на обществения интерес. Важен момент е и усещането на гражданите, че правораздавателната система работи по-скоро „на парче“ и по конкретни „политически поръчки“, а не в интерес на обществото. Липсва усещане, че институциите успяват да предотвратят и накажат извършването на престъпления.

Един от най-значимите фактори, формиращи отношението на гражданите към ефективността на правораздавателната система, са т.нар. „обществено значими дела“. Като част от настоящето изследване бяха проведени фокус-групи с граждани, при които бе изследвано отношението им към съдебните процеси срещу знакови фигури през последните години. Сравнително доброто познаване на различни съдебни казуси от близкото минало показва, че информацията по тях е била широко предоставяна в публичното пространство. Това говори за значимостта на тези дела като фактор, генериращ доверие/недоверие към правораздавателната система.

По време на дискусиите гражданите изразиха мнение и позиции за работата на институциите по редица казуси, сред които: делото срещу „Наглите“, процесът на „Братя Галеви“, делата на „Алексей Петров“, „Николай Цонев“, „Маргините“, „Стефан Софийски“, „Божидар Нанев“, „Боби Цанков, Ключа, Доктора и знаковите убийства“, „Митьо Очите“, казусът „Ставински“, убийството на сестрите „Белнейски“, убийството на „момичето от Борисовата градина – Яна“, казусът с „Красьо Черния“ и др. Споделените мнения и позиции бяха тествани и чрез количествено изследване сред широката общественост.

Предвид "знаковите дела", които познавате от публичното пространство, с кое от следните твърдения сте съгласни?

Почти 90% от анкетираните са на мнение, че т работата на институциите по „обществено значими дела“ през последните години е по-скоро медиен шум, отколкото реален резултат. Към тази основна нагласа се добавят и често срещаните мнения, че обвиняемите по тези дела си плащат, за да не бъдат осъждани (87,5%), както и усещането за политическа протекция (81,6%).

Две мнения илюстрират доминиращото отношение на гражданите по тези казуси: „Обществено значими дела се проточват с години. Стига се до едно ниво, вдига се шум, сякаш всичко вече е приключило, а всъщност се оказва, че не е така, а целта е била единствено да се заблуди общественото мнение. Така е със случая Белнейски, така е и с момичето от Борисовата градина (Яна) и други такива случаи на много тежки престъпления, които остават неразкрити и ненаказани“; „Няма воля в управляващите да се осъждат престъпленията. Въпреки че съдебната система е независима, тя има допирни точки с управлението и когато няма политическата воля да се стигне до край, се получава следното нещо – много се шуми, много се прави показност, а резултатът е никакъв“.

Други значими фактори, посочвани от гражданите като причини за неуспеха, са слабото сътрудничество между отговорните институции (80,5%) и наличието на сериозни дефицити в законодателството (78,7%).

В сравнителен план положителна оценка за работата на съда по „обществено значими дела“ споделят едва 15% от пълнолетните граждани. Оценка за работата на прокуратурата (26%), следствието и полицията (32%) са значително по-добри. Като основни причини за така наблюдаваните тенденции са наличието на корупция, която заедно с дефицитите на

законодателството дава възможност за разнопосочни и необективни тълкования и решения на съда. По отношение на полицията ясно се откроява мнението, че тя не събира правилно доказателства по тези дела (63%). Това, според 60% от анкетираните, не позволява на прокуратурата да повдигне категорично обосновани и необорими обвинения: „Заради това, че някой не е правилно разпитан от полицаите в районното, на него не може да му се повдигне обвинение“; „Вижте как задържаха Николай Цонев. Това е абсурд. Ако бяхме нормална държава, министърът трябваше да си подаде оставката. Трябваше този, който ги е пратил (полицаите), да го дадат на военен прокурор.“

Липсата на последователност, често хаотичните действия на институциите и открояващият се политически натиск към системата, са съпровождащи причини, поради които резултатността по тези дела се смята за изключително ниска: „Как така Братя Галеви са изчезнали? Това е все едно аз да изчезна – или някой ги покровителства, или сме свидетели на тотална липса на сътрудничество между институциите.“

Важен елемент от изследването на общественото доверие към съдебната система е да се идентифицират обществените личности, които имат основна роля при формирането на нагласите. Тук основният акцент е върху обществената разпознаваемост на тези личности и доверието, което гражданите имат към казаното от тях. Този индикатор е изключително важен, тъй като общественото мнение към правораздавателната система се формира предимно на базата на информацията и тезите, които доминират в публичното пространство.

Представителите на изпълнителната власт имат значително по-голямо медийно присъствие по теми, касаещи съдебната система, в сравнение с представителите на съдебната власт. Най-широко популяризирани са тезите на премиера Б. Борисов и вътрешния министър Цв. Цветанов. Освен тях, единствено представителите на европейските институции се радват на по-високо доверие, отколкото недоверие. Почти 40% от гражданите имат доверие в казаното от тях, но недоверието (49-53%) доминира. Единствените, които се радват на позитивен рейтинг в общественото мнение, са представителите на европейските институции. И омбудсмана Константин Пенчев. Сериозният проблем за съда е, че неговите представители или не са чуваеми, или се ползват с недоверие. Слаб е гласът и на неправителствения сектор. Знакови фигури като Алексей Петров и Красьо Черния са по-познати на обществеността от председателите на ВАС и ВКС.

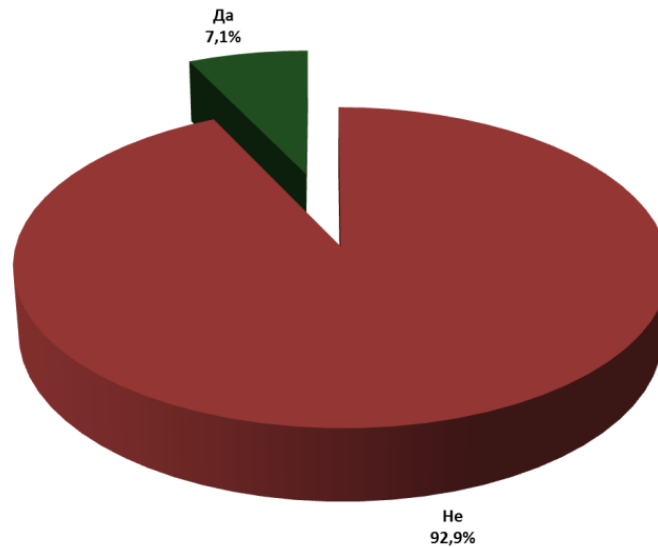
Контрастните разлики в оценката на гражданите за работата на институциите са следствие не само на различната информацията, постъпваща в публичното пространство, но и на различните обществени очаквания към ефективността на всяка една от тях. Така например, като основна група от фактори, формиращи негативното обществено отношение (53%) към работата на съда, се открояват:

- обществената неразпознаваемост на „лидерите“ на съдебната власт;
- усещането за високо ниво на корупция;
- бавното и скъпо съдебно производство;
- дефицитите на законодателството даващи възможност за разнопосочно тълкуване;
- политическото вмешателство в работата на съда;
- липсата на осъдителни присъди срещу публично разпознаваеми фигури;
- доминиращото мнение, че съдът не успява да накаже извършителите на престъпления.

Същевременно една малка част от пълнолетните граждани (12%) все пак дават висока оценка за ефективността на съда. Това са преди всичко хора, които познават добре проблемите на правораздаването и отчитат влиянието на външни за съда фактори: *„Системата е така направена, че изискванията за регистрирането на едно нарушение или престъпление са толкова сложни и невъзможни, че те предварително предопределят невъзможността съдията да вземе решение. Така прокуратурата и следствието събират доказателства и когато ги изпратят в съда, съдията няма друг избор освен да прекрати делото или да го върне за доразследване.“* Високата натовареност на отделните съдилища и липсата на свободни места в затворите и пробационните служби се отбелязват често като аргумент при висока оценка за работата на съда.

При гражданите, които са били страни по дела през последните пет години, отношението към съда се формира почти изцяло на базата на личния опит. Тази група съставлява около 7% от пълнолетните граждани. От тях половината са били страни по дела с гражданско-правен характер, 20% наказателни, 18% по административни производства, 10% трудово-правни и 6% по дела с търговски характер. Социално-демографският им профил показва, че сред тях доминират гражданите във възрастовия диапазон между 31 и 50 години. Това са предимно хора със свободни професии, служители, земеделски стопани и безработни.

Били ли сте страна по дело през последните 5 години?

Сравнителният анализ показва, че тяхната оценка за ефективността на съда е значително по-негативна от обществената – 64,4% оценяват работата на съда като напълно неефективна за сметка на по-балансираните позиции (26%) и крайно позитивните оценки (9,6%). Факторите, засилващи негативните оценки при личния опит, са тромавите и бюрократични процедури, дългите срокове и високите разходи при водене на дело. Към тези фактори се добавят и констатираните дефицити на законодателната рамка. Няколко избрани мнения в подкрепа на основната теза:

„В момента, ако един човек тръгне да води дело, трябва преди всичко да има много пари, време и търпение“; „Не може едно гражданско дело за делба на имот да се проточи три години. Хубаво е, че има закони. По-добре е от беззаконие, но определено има много пропуски в тях и просто не са доизпипани“;

„По отношение на наказателните дела законът и системата са конструирани в полза на обвинения и в ущърб на обвинителя. Преди години водих дело, защото ме простреляха. Нищо не му направиха, защото бил невменяем. В същото време два месеца преди това е минал психотест за оръжие, има шофьорска книжка, никъде не се води на лечение и никога не е влизал в психодиспансер. Въпреки това съдът прие, че той има остра форма на шизофрения“;

„Проблемите не са толкова в организацията, а много пъти в глупавото законодателство и в наличието на взаимно-противоречащи си текстове. Това дава възможност за всевъзможно тълкуване и позоваване на различни текстове и членове за едно и също нещо. Отиваш на една инстанция и съдията тълкува текста по един начин. Отиваш на друга инстанция и там съдията тълкува същия текст по съвсем друг начин.“

Доминиращото негативното обществено мнение за ефективността на следствието и прокуратурата е основно резултат на публичния образ, който двете институции имат в медийно пространство. От една страна, изглежда, че съдът често връща обвинителните актове за преработка или доразследване, което формира мнение за нисък професионализъм и/или некомпетентност на служителите в тези институции. От друга страна, неуспехът на прокуратурата по т.нар. „обществено значими дела“ създава усещане за слабост и безпомощност на обвинителните органи: *„Прокурорите, когато отидат в съда, винаги се оказва, че нещо не е направено както трябва. Не е обосновано правилно. Би трябвало, след като е минало следствието и информацията е представена на прокуратурата, те да са взели всичко в предвид и да няма нещо, което да може да обърне делото на 180 градуса. Излиза, че от всички най-некомпетентни и безпомощни са те.“*

Позитивно отношение към работата на прокуратурата изразяват 15% от пълнолетното население на страната. Това са предимно граждани, които вярват, че причините за неуспеха на обвинението са преди всичко в съдебната институция: *„Може би от всички участници в съдебната система най-добре е прокуратурата, защото все пак се повдигат обвинения. Проблемът е, че от там нататък не се знае какво ще стане“.*

Както при съда, така и при прокуратурата и следствието се наблюдават значително по-негативни оценки сред тези граждани, които са били страни по дела през последните пет години: за прокуратура (55% отрицателни към 35% неутрални и 10% положителни оценки); за следствие (50% отрицателни към 40% неутрални и 10% положителни оценки). Т.е. прекият контакт с институциите задълбочава негативното отношение на гражданите към ефективността и резултативността от работата им.

Констатираната обществена нагласа към ефективността на полицията е по-различна в сравнение с тази към съда и прокуратурата. Преди всичко това е оценка за превантивната роля на полицията спрямо престъпността. Според резултатите от настоящето проучване, 33% от анкетиранияте имат положително мнение спрямо тази нейна функция. Подобна превантивна роля не изпълнява нито една от другите институции в системата, което повишава усещането за нейната ефективност. Полицията е този, който е „най-близо“ до гражданите във всекидневната си работа и по-видимото присъствие също засилва усещането за ефективност.

Негативните мнения по отношение на работата на полицията се формират основно около схващането, че служителите не са достатъчно подготвени, както и че техният щат е крайно раздут: *„Полицията само изглежда, че работи по-добре, защото имаме хиляди полицаи – извинявайте, но това не е ефективна работа. Ефективната работа е с най-малкия ресурс да постигнеш някаква цел. Ако всички станем полицаи, няма да има никакви престъпления.“* Важно е да се отбележи, че 54% от гражданите са на мнение, че полицията упражнява власт отвъд делегираните ѝ правомощия.

Работата на полицията не е само превантивна, но и разследваща и тук се наблюдава най-сериозният дефицит на резултатност: *„Не може да ти ограбят дома и когато дойде полицията, да те пита защо си ги повикал като така и така извършителите няма да бъдат намерени. Ако хванат някой – това е преди всичко случайно. Полицията трябва освен да предотвратява и да разкрива престъпленията, а не само да констатира, че някой е обран или нещо друго.“* Подобна позиция се споделя от широк кръг респонденти, които формират и основната критична маса спрямо работата на полицията (38%).

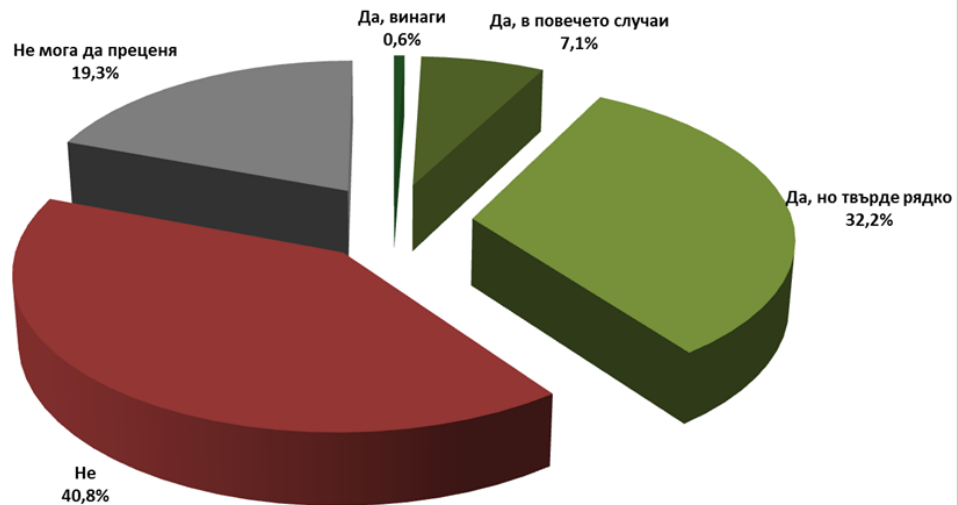
4. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ СПРАВЕДЛИВОСТТА НА СЪДЕБНАТА СИСТЕМА

Отношението на гражданите към издаваните от Българския съд присъди е важен индикатор за справедливостта на съдебната система. Оценката на обществото за пропорционалността на издаваните присъди спрямо извършените престъпления (т.е. дали тези, които са осъдени, получават съизмерими с извършеното престъпление наказания) е индикативна както за резултатността, така и за справедливостта при правораздаването.

Въпреки че около 20% от анкетиранияте не могат да дадат оценка по отношение на тежестта, 40% от пълнолетните граждани са категорични, че издаваните присъди никога не са справедливи спрямо извършеното от осъдения. Около 32% все пак отбелязват, че справедливи присъди се издават, но това е твърде рядко. Категорична и същевременно позитивна позиция по този въпрос споделят твърде малък процент от българските граждани (около 8%). Дори и сред тези, които са били страни по дела през последните пет години, това отношение се запазва. 39% от тях считат, че издаваните присъди не са справедливи, като се наблюдава леко повишение на позитивните отговори за сметка на тези, които се колебаят.

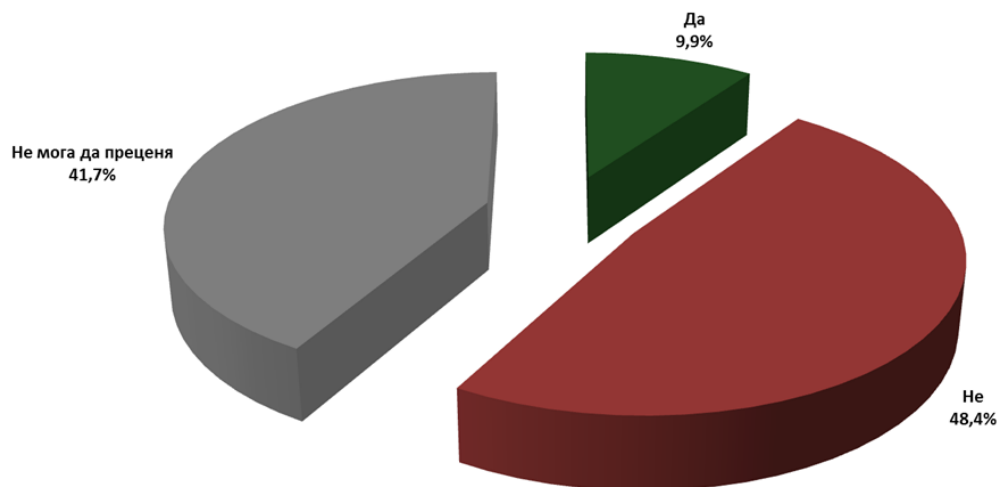
Така представените резултати са показателни за съществуващия дисбаланс между обществените очаквания към справедливостта на правораздавателната система и нейния краен продукт. Като основни причини за липсата на справедливост гражданите най-често споменават корупцията и съществуващите дефицити в законодателството.

Според вас, постановяваните присъди в България пропорционални ли са на извършените престъпления?

На въпроса дали „ако бъдете обвинени неоснователно в дадено престъпление, без значение от неговия характер, считате че ще получите справедливост“, половината от анкетираните заемат категорично отрицателна позиция. Същевременно голяма част от пълнолетните граждани не могат да преценят, като едва всеки десети изразява увереност в справедливостта на правораздавателната система. Тази нагласа е изключително силно вкоренена в обществото. При сравнителен анализ между граждани, които са били страни по дела, и такива, които не са, съотношението между позитивните и негативните нагласи се запазва (1 към 5).

Ако бъдете обвинени неоснователно в дадено престъпление, без значение от неговия характер, считате ли, че ще получите справедливост?

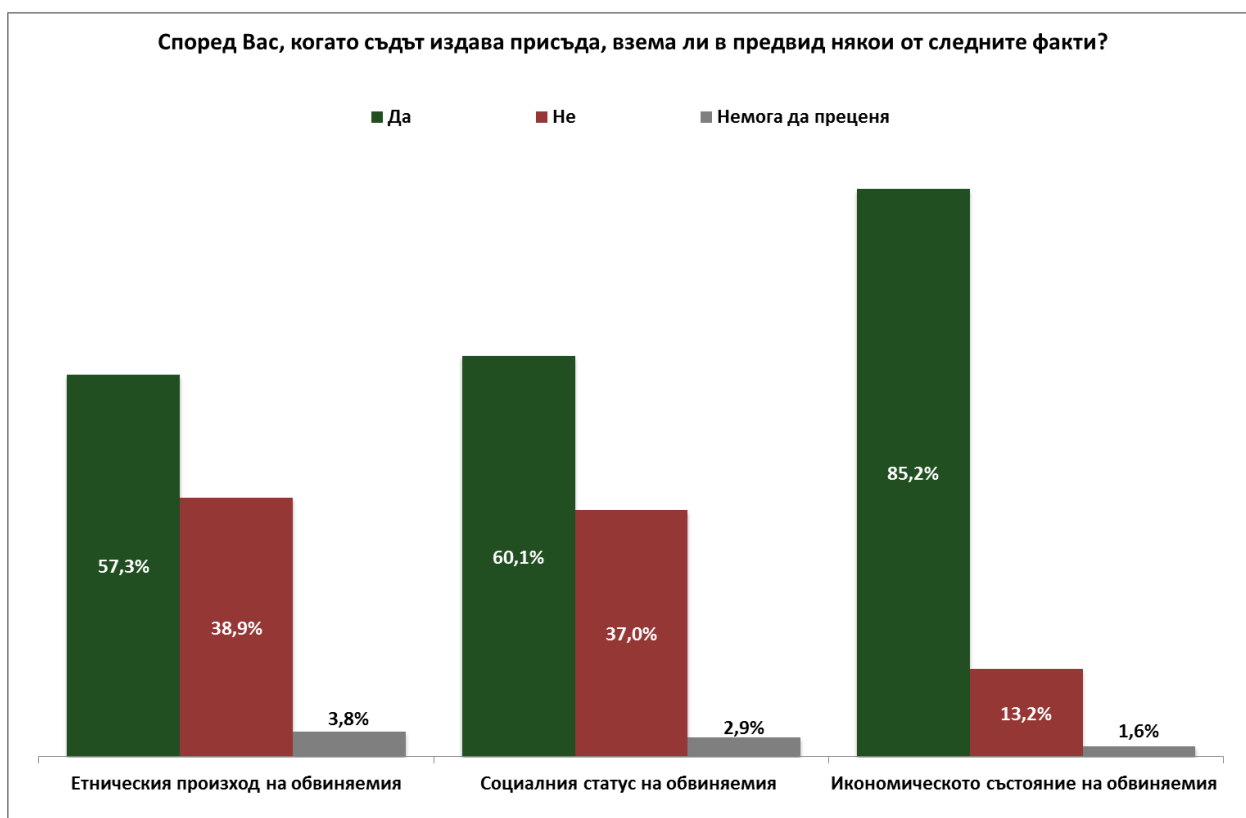

Липсата на увереност в справедливостта на системата предопределя и действията на гражданите спрямо самата система. Така например, корупцията често се разбира като коригиращ механизъм на дефицита на справедливост, като търсенето на всевъзможни „вратички“ допълнително ерозира доверието в системата: „Ако бъдете обвинени неоснователно, първо търсете пари, а после номера на адвокат М.....ски, за да се оправите“; „Ние сме си виновни като общество, ако не платиш, няма да ти обърнат внимание.“, „Тук въпросът е дали не е по-добре да излежиш присъда, отколкото да платиш – може би ще ти излезе по-евтино“; „Трябват пари и връзки, за да знаеш на кой да ги дадеш. Винаги има човек, който се занимава с куфарчето. Никога съдия или прокурор няма да вземе сам пари. Има някой, който им ги носи“; „Ние сме правно неграмотна нация както за правата, така и за задълженията си. Това се доразвива в търсене на вратички. Ако си грамотен, много добре ще знаеш кое е в рамките на закона и кое не, кое е позволено и кое не. Корективът на съдебната система трябва да е гражданското общество. Само дето ние го нямаме, а само говорим за него“ и др.

Според мнозинството граждани, един от основните проблеми на съдебната система е не просто липсата на обвинения, съдебни процеси и присъди, а липсата на справедливо, обективно и безпристрастно издаване на такива. Общественото мнение е силно повлияно от факта, че твърде често съдът издава оправдателни присъди, особено по отношение на „обществено значимите дела“. Едва 8,5% от пълнолетните граждани считат, че основната причина за това е невинността. 47% са на мнение, че причините са преди всичко функционално-организационни дефицити, а 40% посочват корупцията. Така представените резултати показват, че обществената увереност в справедливостта на съдебната система е силно уронена поради съществени проблеми, свързани с ефективността и безпристрастността на правораздавателните и разследващи органи.

Равнопоставеността на гражданите пред закона, независимо от техния социален, икономически или етнически статус, е фундаментално изискване за всяка една правораздавателна система, която претендира за демократичност и върховенство на закона. Ето защо общественото мнение за равноправното отношение на институциите към гражданите с различен етнически, икономически или социален статус е изключително важно. Тук основният акцент е върху практиката, която поражда системата от взаимоотношения, а не върху формално прокламираната справедливост. Важно е не какво е заложено в закона, а до каква степен полицаят, прокурорът или съдията се влияят в действията и решенията си от социалния, икономическия или етническият произход на обвиняемия/разследвания.

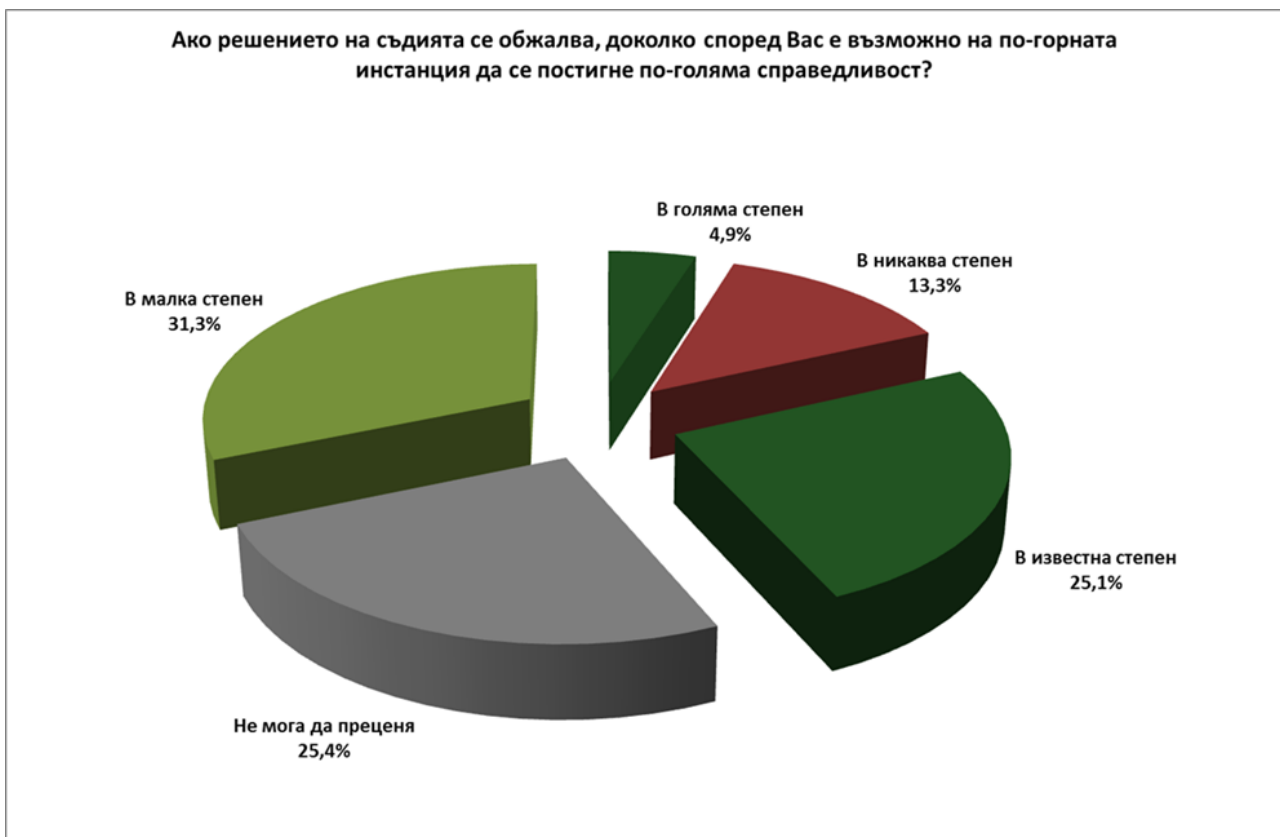
Както по отношение на съда, така и по отношение на полицията, следствието и прокуратурата обществено доверие към равноправното отношение на институциите е изключително ниско. Гражданите са почти категорични, че равноправното отношение бива пренебрегвано в най-голяма степен при категориите беден-богат. Над 85% от анкетираните са на мнение, че при издаването на присъда съдът се влияе от икономическия статус на обвиняемия. Обяснение за тази констатация е фактът, че корупцията се откроява като основния обществен проблем пред съдебната система. Съответно като основния фактор, формиращ негативните нагласи на обществото към нея. Твърде високи са резултатите и по отношение на останалите два компонента – почти всеки двама от трима респонденти са на мнение, че етническият произход (57%) и това дали обвиняемият е известен или не (60%) имат пряко отношение към издаването от българския съд присъди.

Така представените резултати са идентични както сред гражданите, които формират мнението си предимно на базата на постъпващата в публичното пространство информация, така и сред тези, които са имали личен опит със съда.

Негативните нагласи за равноправното отношение на системата са значително по-високи сред представителите на етническите групи. Сред тях увереността, че отношението на институциите зависи пряко от социалния, икономическия или етническият произход на разследвания/обвиняемия, е над 95%.

Няколко избрани мнения по въпроса за равноправието и институциите: *„Българският съд има различно отношение към хората с различен статус и различни възможности. Винаги става въпрос за пари и власт“*; за случая Ставински – *„Няма как да е справедливо, не дай си боже някой от нас да беше извършил това престъпление и щеше да лежи докато е жив. Как България да осъди златната си кокошка? Винаги съдът има по-различно отношение към известните хора“*; *„Полицаят гледа много негативно на ромите. Прокурорът и съдията не отчитат етническа принадлежност, защото са на друго интелектуално равнище“* и др.

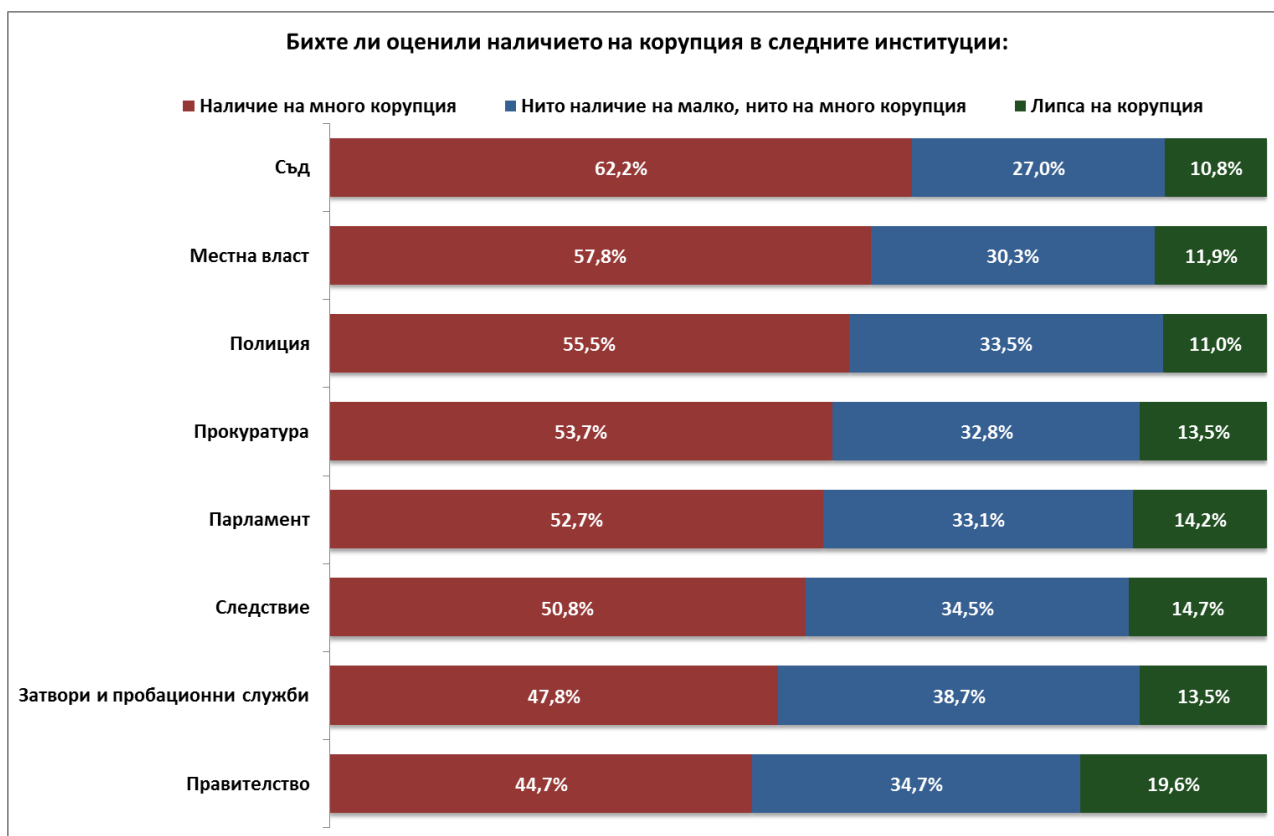
В една работеща съдебна система гарант на справедливостта е възможността дадено съдебно решение да бъде обжалвано и разгледано от съд на по-висока инстанция. В този смисъл обжалването е един от основните системни механизми за „проверка“ на дадено съдебно решение. Ето защо очакванията на гражданите за това доколко този механизъм работи, е добър индикатор за общата нагласа към механизмите, които гарантират справедливост в системата.

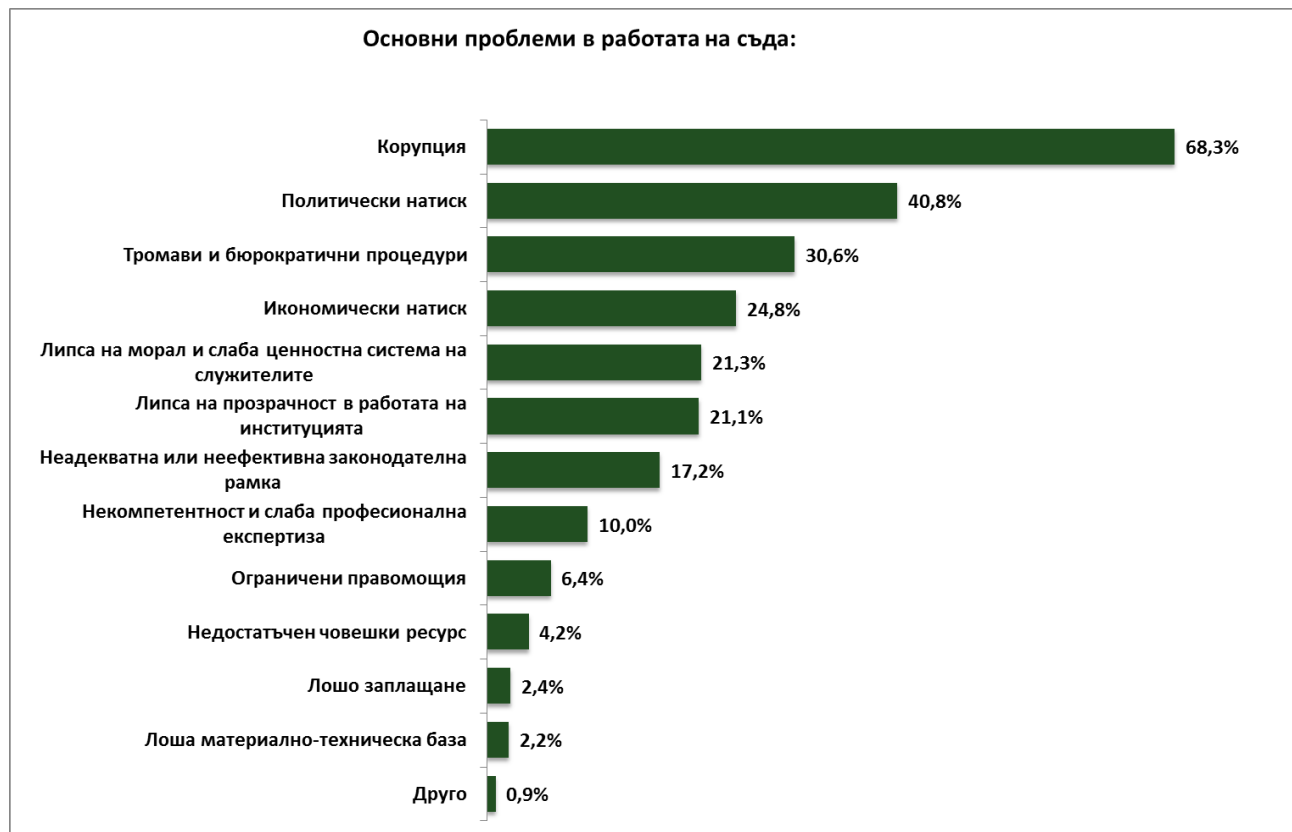
Резултатите от настоящето изследване показват, че пълнолетните граждани имат ниски очаквания към обжалването като коригиращ механизъм. Около 13% от тях считат, че той изобщо не работи, а 31% споделят мнение, че разглеждането на дадено решение на по-висока инстанция би довело до по-голяма справедливост в твърде малка степен. Всеки четвърти пълнолетен гражданин не може да прецени последствията от едно обжалване, като едва 5% са напълно убедени, че то ще доведе до по-справедливо решение. Важно тук е да се отбележи, че по-високо доверие в механизма на обжалване споделят граждани, които са били страни по дела през последните пет години. От една страна, значително по-нисък е процентът на тези от тях, които не могат да преценят, а от друга, значително нараства групата на тези, които считат, че в известна степен обжалването все пак е възможност за повече справедливост.

5. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ БЕЗПРИСТРАСТНОСТТА НА СЪДЕБНАТА СИСТЕМА

От трите основни компонента, имащи пряко отношение към формирането на доверие към съдебната система, оценката на обществото по отношение на безпристрастността е може би най-важна. Основната причина за това е повишаващият се през последните години антикорупционен натиск и отчетливото открояване на корупцията като основния функционално-институционален проблем. Натискът е предимно в резултат на външното оценяване на системата, а не толкова плод на вътрешно-системни фактори. Той се проявява чрез различни инициативи, включително законодателни, които целят намаляване на негативния ефект на корупционните практики върху имиджа и публичния образ на съдебната система. Въпреки това все още негативните оценки на обществото по този показател са значително по-често срещани, отколкото позитивните.

В сравнителна перспектива обществената оценка за нивото на корупция в правораздавателната система определя съдебната институция като най-корумпирана. Над 62% от анкетираните са посочили, че нивото на корупция там е изключително високо, като едва 10,8% са изразили противоположното мнение. От институциите на правораздавателната система най-добра обществена оценка по този показател получава следствието.

**Процентът на отговорите е над 100, тъй като гражданите са давали повече от един отговор.*

В сравнителна перспектива гражданите поставят корупцията като основния проблем в работата на съда в България (68,3%). Тя, заедно с оказвания политически и/или икономически натиск (40,8%) и тромавите и бюрократични процедури (30,6%) са основната група от фактори, които формират негативното обществено мнение. Фактори като нивото на прозрачност в работата на съда (21%), ценностната система на служителите (21%) и тяхната професионална подготовка (10%) са посочени от значително по-малка част от анкетираните. Т.е. гражданите считат, че външни за системата фактори са по-съществени по отношение на проблемите в работата на съда, отколкото вътрешните. Така например, лошото заплащане, вътрешно-ведомствените процедури, материално-техническата база и недостатъчният човешки ресурс са посочени като проблемни от едва 2% до 4% от анкетираните. Въпреки че законодателната рамка е посочена като основен проблем от едва 17%, 88% от пълнолетните граждани са на мнение, че тя не отговаря на нуждите на обществото. Едва 16% изразяват позиция, че проблемът не е в закона, а в това как той се прилага и тълкува.

Нагласите на гражданите се базират на разбирането, че корупционните практики могат да бъдат количествено и качествено измерими. В тази връзка обществената оценка е преди

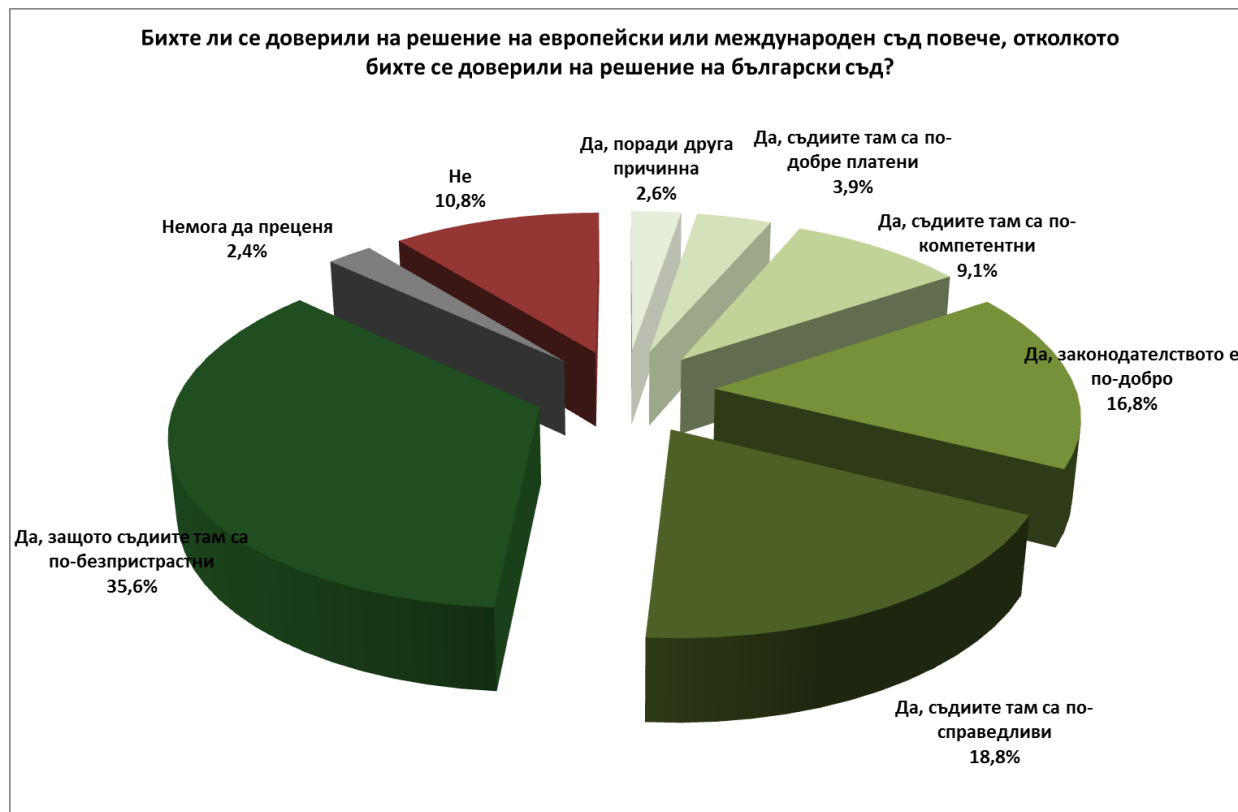
всичко за тежестта на последствията в резултат на корупционния акт, а не толкова по отношение на неговата честота или количествено измерение. Т.е. гражданите определят съда като най-корумпиран, защото корупцията там е с най-опасни последици, а не на базата на нейната честота. В този смисъл общественото мнение към полицията е, че тя е най-податливата на корупция институция, защото: *„Когато те хванат на пътя пиан, най-лесно и евтино е да платиш директно на полиция. Ако не му платиш, трябва да го направиш в КАТ. Ако и това не направиш, ще трябва да плащаш в съда. Най-добре е да си платиш още първия път – така е най-евтино. Все пак първото звено е най-лесно „да ти влезе в положението“.*

Като ключови фактори, формиращи обществените нагласи към безпристрастността на съдебната системата, се открояват:

- доминиращото разбиране, че съдебната система е единствено формално независима, като нейните решения и действия са регулирани политически;
- увереността, че съдът е лесно податлив на икономически натиск и корупция;
- разбирането, че съдебната система е една „черна кутия“, в която не е ясно какво се случва. Достъпът до нея изглежда силно ограничен: *„Трябва да се промени начинът, по който се избират съдии и прокурори, за да се промени нещо. Добре ще е да има избирателен закон за съдебната власт. Трябва да има прозрачни и ясни правила по човешките ресурси. Всичко е до подбора на кадрите, просто няма правила.“*;
- сравнително често срещаното мнение, че служителите в системата не са достатъчно добре подготвени: *„Толкова университета произвеждат юристи, че вече е малко нелепо. Прокурорът и съдията работят по закона и когато се произнася присъда, тя е един дълбок морален акт на базата на закона. Когато съдията е неграмотен или некомпетентен, той не може да произведе качествен продукт“*;
- дълбоката убеденост, че корупцията е системно-йерархично изградена и поддържана: *„Корупцията в системата е като пирамида, за която всички знаят и я поддържат. Няма значение полицай, прокурор, съдия. Те са в една система. Щом звеното се къса отдолу, значи се къса и горе. Всичко става със знанието на висшия ешелон. Щом един прокурор, полицай или съдия взема пари, значи на него му се позволява да го прави и шефът му знае. Всички по веригата взимат и се отчитат“*;
- не на последно място, лошите условия на труд, заедно с ниското възнаграждение за някои служители в системата, са също сред предпоставките за корупция.

6. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ ЛЕГИТИМНОСТТА НА СЪДЕБНАТА СИСТЕМА

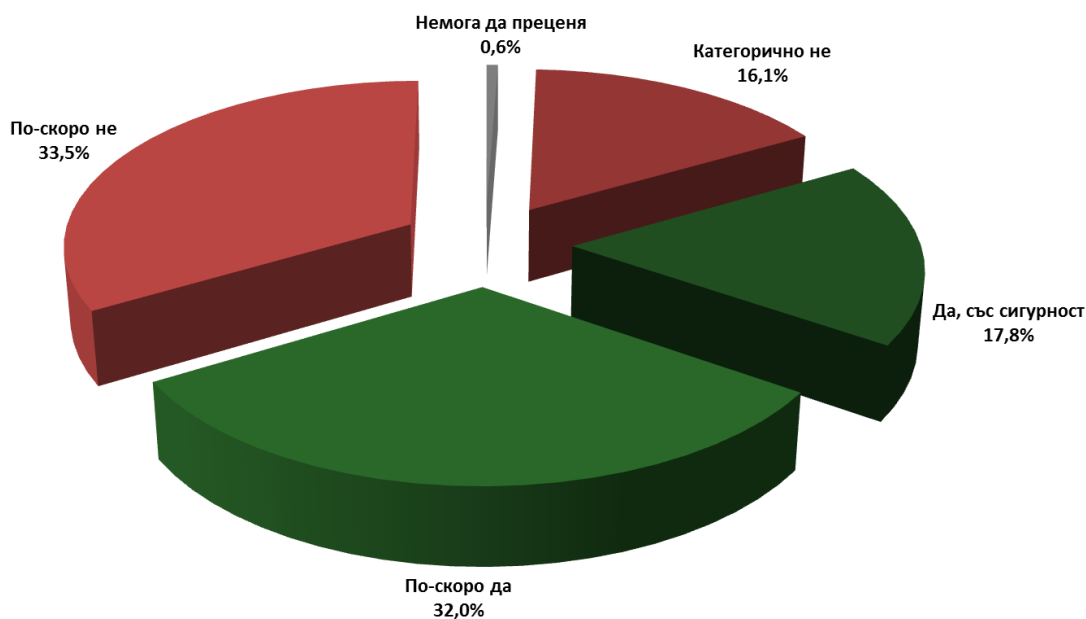
Измерването на степента на легитимност на съдебната система е може би най-трудно, защото то обединява възприятия и отношения, имащи връзка както с безпристрастността, така и със справедливостта и ефективността на системата. Легитимността, разбира се, е доверие в делегираните правомощия от индивидите към институциите, е пряко свързана с оценката, която обществото дава за нейната работа в трите направления. Т.е. правата и компетенциите, които гражданите признават на съдебната институция, са пряко свързани с цялостната оценка за нейната работа.

Основен индикатор за легитимността на съдебната система е доверието, което гражданите имат към решенията на българския съд. Резултатите от проучването по този показател са твърде обезпокоителни. Едва 10% от гражданите споделят, че доверието, което имат в издаваните от българския съд решения, е еквивалентно на доверието, което имат към издаваните решения от съдилища в други европейски държави. Като основни причини за това се открояват: по-голямата безпристрастност на съдебните институции в тези държави (36%), предпоставките за по-голяма справедливост (19%) и по-рафинираното и конкретно законодателство (17%).

Тази картина се потвърждава и от качествените проучвания: „Бих се доверил повече на чужд съд, защото е безпристрастен. То и те може да взимат пари някъде, но ако отида там като гражданин, вярвам, че те ще защитят моя интерес и ще отсъдят справедливо. Тук сме загубили тази вяра.“; „Никога няма съдия там да вземе пари. Там е въпрос на престиж. Съдиите си пазят името, работата и хляба и просто не са корумпирани.“; „Чуждите съдии не са част от нашето общество и поради това са безпристрастни. Там отиваш с документи и един преводач. Галабин Боевски защо не се оправи? Ако беше в България със сигурност щеше да се оправи“; „Дори и Галеви да отидат в чужбина няма да могат нищо да направят, защото нямат връзки. Там всички работят по правилата. Не е като тук, всеки да прави каквото си иска и да заобикаля правилата.“

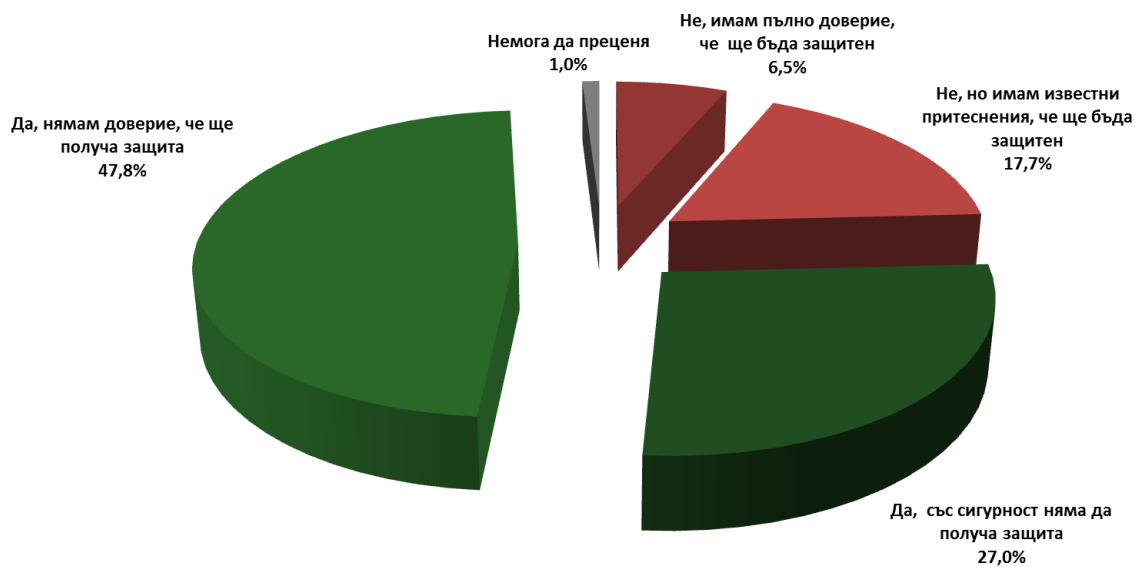
Ако станете свидетел на престъпление, бихте ли сътруднили на правораздавателните институции?

Ерозията в признаваната от гражданите легитимност на съдебната власт и ниската степен на доверие се наблюдават и в готовността на гражданите да сътруднят на правораздавателните институции. Въпреки че когато някой стане свидетел на престъпление, той е длъжен да сътрудничи на институциите по закон, 17% от гражданите са на категоричното мнение, че няма да го направят. Същевременно всеки трети гражданин (33%), въпреки че изразява по-умерена позиция, по-скоро не би сътрудничил на правораздавателните институции, ако стане свидетел на престъпление.

Основните фактори за така наблюдаваното отношение към легитимността намира своето обяснение в позициите и оценките на гражданите към цялостната система на правораздаване. Ниското доверие към ефективността и безпристрастността на системата поставя легитимността ѝ под силно съмнение, което поражда страх и недоверие към институциите. Този страх е страх от бездействие, страх от процедурна безотговорност и от това, че липсва защита от икономически и/или политически натиск върху системата: „Принципно по-скоро бих сътрудничила, но зависи от казуса и срещу кого. Ако видя как обират някого на улицата, бих отишла да свидетелствам, но ако е за нещо по-сериозно, по-скоро ще се замисля.“; „Много зависи от казуса, но като цяло предпочитам, ако може някой друг да отиде вместо мен“; „Няма да получа никаква защита и затова не бих го направил“; „Аз не знам някой в България да е получил защита по някое дело“; „Аз по-скоро си мисля, че ще си навлека неприятности, даже сериозни неприятности“, „Полицайте са безскрупулни, ако отидеш да свидетелстваш или да дадеш показания, те ти казват, че си луда. Ако е за нещо по-дребно, правят така, че да се откажеш“; „В България на нищо нямам доверие. Аз на образованието не се доверявам, камо ли на правосъдието.“

Ако сте свидетел на престъпление и сътрудничите на правораздавателните институции, бихте ли имали притеснения за вашата сигурност?

„Притеснението за сигурността“ при сътрудничество с правораздавателните органи е основен показател както за степента на доверие към институциите, така и гражданската активност при постигането на обществена справедливост. Почти половината пълнолетни български граждани (48%) нямат доверие, че ще получат необходимата защита при свидетелстване. Други 27% са твърдо убедени в това. Същевременно 18% са изразили мнение, че не се притесняват за сигурността си, но все пак имат известни притеснения, а категорично доверие споделят едва 7% от гражданите.

Тези резултати са показателни за сериозния дефицит на доверие в обществото по отношение легитимността на институциите и за уроненото доверие в правораздавателната система като цяло: *„Мен ще ме е страх. Дори да му дадат шест години, когато излезе, той ще ме убие“*, *„Не би трябвало да ни е страх, но няма кой да ни защити – защитата трябва да идва от страна на полицията, има и прокурорска защита, но това го има само на книга“*, *„За да си защитен, трябва да си някой, трябва да си близко до някой или да имаш много пари. Лошото е, че дори да е така, това може пак да се окаже недостатъчно.“*

В личен план непроменящата се обществена нагласа, че има правосъдие за бедни и правосъдие за богати, за привилегированите и за обикновените хора, в най-голяма степен подхранва недоверието и загубата на легитимност на съдебната власт. Формира се своеобразен порочен кръг. Знаковите дела са без или с предопределен изход, заради корупцията и политическия натиск. Обикновените граждани, от своя страна, избягват максимално да свидетелстват или да се обръщат към съд, заради недоверието в равенството пред закона и убедеността в корумпираността на съда. Докато не се осъществи „пробив“ в този порочен кръг „корупция - политически натиск - неравнопоставеност – недоверие“ обръщане в обществените нагласи не може да се очаква.